

ПРАВОВЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗКРИТТЯ Й РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Власова Г. П.

доктор юридичних наук, доцент
(Національна академія
прокуратури України)

УДК 343.1

СПРОЩЕНЕ КРИМІНАЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО ЗА ЧИННИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Проаналізовано норми законодавства, які регулюють порядок спрощення кримінального судочинства України. Наведено аргументи на користь запровадження інституту спрощеного кримінального судочинства у кримінальному процесуальному законодавстві. Виділено форми спрощеного кримінального судочинства.

***Ключові слова:** спрощене кримінальне судочинство, кримінальні правопорушення, угода про визнання вини, процесуальна економія.*

Постановка проблеми. Потреба в докорінних змінах у сфері кримінального процесу, зокрема у створенні нової концепції національного кримінального процесуального судочинства, назріла давно. Теоретичне вирішення цієї проблеми дасть змогу виробити нові механізми ефективного захисту прав і свобод людини, сформувати переконаність особи й суспільства в дієвості принципу верховенства права, підвищити рівень довіри громадян України до інститутів влади загалом. Для багатьох держав характерним є підхід до зменшення навантаження правоохоронних органів щодо незначних злочинів і зосередження їх зусиль на розкритті тяжких та небезпечних для суспільства злочинів.

У зв'язку з цим з метою зменшення навантажень на слідчі підрозділи і судову систему виникла гостра необхідність спрощення кримінального судочинства України, яка може бути спрямована на одночасне вирішення автономних цілей класичної тріади (держава – особа, що вчинила кримінальне правопорушення, – потерпілий): держава економить час, кошти, кадри, пов'язані з розслідуванням, судовим розглядом, виконанням вироку; особа, що вчинила кримінальне правопорушення, уникає кримінальної відповідальності; потерпілий отримує максимально швидко компенсацію заподіяної шкоди, якщо це не передбачено альтернативним заходом.

На нашу думку, введення нових форм сприятиме виокремленню в боротьбі зі злочинністю головного і зосередженню зусиль саме на усуненні розпорошення сил, витрат їх на другорядне, на шкоду тому, що є основною загрозою інтересам особи і держави. Все це зумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Мета. Зазначимо, що питання застосування в Україні різних форм спрощеного судового розгляду кримінальних проваджень у сучасний період розглядалися у наукових працях Г.П. Середи, Ю.М. Грошевого, Л.М. Лобойка, В.Т. Маляренка, В.О. Попелюшка, В.М. Тертишника, Т.М. Мірошниченко та інших учених.

Слід зазначити, що процедура спрощення кримінального судочинства в Україні використовується вже досить давно – з середини 1980-х рр. Було чимало сумнівів щодо доцільності цього починання. Дехто вважав, що якщо судочинство піде таким способом, то це призведе до масових порушень законності. Але багаторічне використання аналізованого процесуального інституту дещо розвіяло такі сумніви. Крім того, можливість розгляду кримінальних проваджень за спрощеною процедурою схвально сприймається працівниками прокуратури, судів та учасниками судового процесу [1, с. 234].

Виклад основного матеріалу. Під спрощеним кримінальним судочинством слід розуміти самостійне провадження, в якому лише частково досліджуються докази, зібрані під час проведення досудового розслідування з метою ефективного захисту прав та свобод людини в умовах економії матеріальних затрат держави, часових затрат суду, учасників кримінального провадження та розвантаження правоохоронних органів.

Метою спрощення кримінального процесу є вирішення проблеми, пов'язаної з необхідністю оптимізації чинної кримінальної процесуальної форми, яка дасть змогу раціонально й економно використовувати ресурси, які виділені для здійснення правосуддя, скоротити строки розгляду кримінальних проваджень, суттєво підвищити дію покарання, зняти надмірне навантаження із суддівського корпусу щодо розгляду кримінальних проваджень.

Застосування спрощеного кримінального провадження доцільне у практичному плані, якщо воно: сприяє зміцненню законності в державі; скорочує час з моменту вчинення кримінального правопорушення до застосування покарання до винуватої особи; повністю забезпечує реалізацію прав і обов'язків особам, що беруть в ньому участь; не порушує єдність порядку кримінального судочинства; спрямоване на вирішення завдань, що стоять перед органами, які ведуть боротьбу зі злочинністю [15, с. 37].

Виходячи з вітчизняного досвіду та враховуючи окремі прогресивні моменти світової практики, можна суттєво демократизувати спрощене провадження, досягти реальних гарантій прав і свобод громадян, домогтися зменшення громіздкості при розслідуванні кримінальних правопорушень. Для цього необхідно прислухатися до багатьох пропозицій, які стосуються нової класифікації кримінальних правопорушень. Отже, пропонується всі злочинні

діяння поділити на: а) кримінальні правопорушення; б) кримінальні проступки та адміністративні правопорушення.

Свого часу професор В.Т. Маляренко одним з перших пропонував всі протиправні діяння, передбачені КК України, розділити на кримінальні правопорушення та кримінальні проступки, що дасть можливість, на його думку, чітко розділити дізнання і слідство [9, с. 14].

Крім навантажувального аспекту спрощення кримінального процесу безпосередньо було пов'язане із захистом прав особи, зокрема права на вирішення кримінального провадження у розумний строк, що впливало з тексту ст. 9-3 і 14-3 Пакту про цивільні і політичні права 1966 р. і ст. 5-3 і 6-1 Європейської конвенції про захист прав людини й основних свобод 1950 р. [2, с. 242].

Зазначимо, що перевага спрощеного розгляду кримінального провадження полягає, в першу чергу, в процесуальній економії (розгляд провадження у розумний строк – ст. 28 КПК України) [7, с. 85-91]. З огляду на це відмова від складних судових процедур за наявності певних підстав та умов є більш соціально корисною, ніж повне та всебічне дослідження обставин провадження. Зрозуміло, що сама по собі швидкість є цінною для кримінального процесу лише за умови збереження основних гарантій прав та законних інтересів учасників процесу.

Загалом можна виділити такі спрощені форми здійснення кримінального провадження (досудового розслідування та судового розгляду): а) спрощене провадження щодо кримінальних проступків; б) кримінальне провадження на підставі угод; в) спрощене провадження у формі приватного обвинувачення.

Проте, незважаючи на вагомі наукові розробки цих питань, а також на законодавче закріплення положень щодо спрощених форм судового розгляду кримінальних проваджень (зокрема, ч. 3-4 ст. 349 глави 28 розділу IV КПК [8, с. 78-81], глава 35 КПК [8, с. 327-347], параграф 1 глави 30 КПК [8, с. 164-167]) та враховуючи незначний час дії КПК України, залишаються питання, які не набули свого остаточного вирішення, що підтверджується наявністю низки неузгоджених і спірних моментів у кримінально-правовій науці, а також недоліками й прогалинами правозастосовної практики).

З цього приводу слід зазначити, що укладення угод є найбільш спірним в науці й у практичній діяльності, оскільки фактично найбільш виразно свідчить про компроміс у вирішенні кримінальних проваджень [11, с. 88].

Сутністю прийнятих рішень у таких провадженнях є спрощена процедура, за якої процесуальна економія досягається відмовою (повною чи частковою) від судового слідства і встановлення фактичних обставин вчиненого діяння, а вирок обґрунтовується не доказами (винятком може бути лише обґрунтування вироку тими доказами, які досліджені в суді, при застосуванні спрощеної форми судового розгляду), а обставинами, встановленими на досудовому розслідуванні, які повністю визначили сторони і погодилися на таку форму вирішення провадження судом.

Під спрощеним судовим слідством слід розуміти такий встановлений за-

коном процесуальний порядок руху кримінального провадження на стадії судового розгляду, який передбачає певні винятки з правила про безпосередність дослідження доказів суддею. Ці винятки полягають у недослідженні певної частини доказів чи в обмеженні судового слідства лише допитом обвинуваченого та дослідження даних, що характеризують його особу та враховуються під час обрання виду та міри покарання. Інакше кажучи, при спрощеному судовому слідстві рух кримінального провадження проходить ті ж самі етапи, що й при класичному.

Відразу після введення нової норми в дію спрощення судового слідства активно застосовується на практиці. Згідно з аналізом роботи судів загальної юрисдикції, у I півріччі 2012 р. (за даними судової статистики) зменшилась як кількість, так і питома вага нерозглянутих кримінальних проваджень. Місцеві загальні суди із застосуванням положень про спрощений порядок дослідження доказів (щодо визнання судом недоцільним дослідження доказів стосовно тих фактичних обставин провадження та розміру цивільного позову, який ніким не оскаржуються) постановили вироки у 39,5 тис. кримінальних проваджень, що становлять половину, або 50,3% від кількості проваджень, розглянутих із постановленням вироку. В апеляційному порядку скасовано 303 вироки, або 0,9% від кількості розглянутих місцевими загальними судами, з них у 17, або 1,8% провадженнях – стосовно неповнолітніх [3].

Наведені статистичні дані свідчать про ефективність застосування спрощеного порядку судового розгляду кримінальних проваджень.

Разом з тим нововведений інститут отримав неоднозначну оцінку з боку вчених та практиків. Основними доводами його противників є неузгодженість положень ст. 349 КПК України з основоположними принципами кримінального судочинства, такими як змагальність та гласність судового розгляду, всебічне, повне та об'єктивне дослідження обставин кримінального провадження тощо [13, с. 23].

Зокрема, як вважає В.О. Попелюшко, така процедура залишає поза увагою обов'язковість предмета дослідження законності та обґрунтування притягнення до кримінальної відповідальності; виключає доказування здійснених фактичних обставин; призводить до необ'єктивності і упередженості суду та відступу від демократичного принципу невинуватості, тому що, відповідно до ст. 62 Конституції України, «особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному переслідуванню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і не встановлено обвинувальним вироком суду» [4], а також ст. 17 КПК [7, с. 51-56].

Також Л. Сокира зазначає, що ч. 3 ст. 349 КПК України не повною мірою узгоджується з конституційними положеннями про законність судочинства, забезпечення доведеності вини, апеляційного оскарження рішень суду (ст. 129 Конституції), а також із загальними засадами кримінального провадження (ст. 7 КПК), а саме безпосередності дослідження показань, речей і документів, змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів у доведенні перед судом їх переконливості, а відповідно – і законності та об-

грунтованості постановленому вироку [14, с. 36].

Тому для застосування спрощеного порядку судового розгляду наводяться деякі обмеження:

– в основі кримінального процесу лежить принцип безпосередності дослідження показань, речей і документів, який передбачає, що не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду;

– згідно з теорією доказів для нашого законодавства визнання вини обвинуваченого не має наперед встановленої сили;

– перебільшуючи довіру до визнання вини обвинуваченим без детальної перевірки і підтвердження іншими доказами, суд ризикує припуститися тяжкої судової помилки [14, с. 36].

З такою думкою важко не погодитися. Як зазначає Т.М. Марітчак, насправді відмова всіх учасників процесу від дослідження в судовому засіданні фактичних обставин провадження свідчить про те, що серед них немає спору щодо зазначених обставин, досудове розслідування проведено всебічно, повно і об'єктивно та його результати не оскаржуються [10, с. 40].

Таким чином, наведені аргументи щодо невідповідності закону спрощеної процедури розгляду кримінального провадження можна спростувати таким:

1) вказана процедура, навпаки, відповідає таким принципам правосуддя, як змагальність і диспозитивність. Якщо учасниками процесу не оскаржуються фактичні обставини, то відсутній спір щодо цих обставин, а від того дослідження доказів у повному обсязі перетворюється на формальність, в якій зникає змагальність процесу, що і дає можливість застосувати спрощену процедуру. В той же час, погоджуючись із спрощеною процедурою розгляду кримінального провадження, учасники процесу тим самим вільно розпоряджаються своїми правами у межах та у спосіб, передбачені КПК України, спираючись на принцип диспозитивності процесу;

2) не суперечить такий порядок дослідження доказів у суді принципу гласності і відкритості судового провадження. Кримінальне провадження є відкритим, а судові рішення обґрунтовується лише доказами, дослідженими в суді, та проголошується прилюдно. Умовою є впевненість суду в істинності та добросовісності позиції обвинуваченого, який визнає вину, безсумнівність у правильності викладення фактів обвинувачення в цілому чи з певного епізоду [5, с. 154];

3) що стосується презумпції невинуватості, проголошеної ст. 62 Конституції, ст. 17 КПК, у провадженнях, розглянутих за спрощеною процедурою, доведеність винуватості особи визначається відповідно до закону (ст. 349 КПК) і встановлюється обвинувальним актом.

Водночас ч. 3 ст. 349 КПК є оптимальним варіантом співвідношення конституційних положень законності та доцільності застосування даної норми. Таке співвідношення дозволить економити та сприяти якісному виконанню завдань кримінального судочинства, адже керування лише принципом законності при дослідженні доказів у кримінальному провадженні у повному обсязі за ная-

вності неоспорюваності фактичних обставин провадження учасниками процесу призведе до формалізму кримінального судочинства. Про це наголошує А. Павлишин у своїй роботі у ході дослідження даного питання [12, с. 83].

Зазначимо, що чинний КПК України по-новому закріпив норму щодо спрощеного порядку судового розгляду, усунувши деякі суперечки науковців та неодноразове тлумачення цих норм правозастосовцями. Зокрема, у ході порівняння з КПК України 1960 р. з'ясовано, що у ст. 349 нового КПК законодавцем встановлено імперативну вимогу, що незалежно від обсягу доказів, які досліджуватимуться судом, зокрема внаслідок визнання недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оскаржуються, допит обвинуваченого здійснюється обов'язково, крім випадку, якщо він відмовився від давання показань, або якщо суд розглядає обвинувальний акт щодо кримінального проступку в спрощеному порядку.

З огляду на те, що обсяг доказів та порядок їх дослідження у разі необхідності можуть бути змінені, а допит обвинуваченого є обов'язковим, питання про обсяг доказів, що підлягають дослідженню, видається доцільним вирішувати після допиту обвинуваченого. Саме на це прокурор повинен орієнтувати суд у разі, якщо питання про обсяг дослідження доказів буде поставлено судом до його допиту.

Допит обвинуваченого дозволить суду більш обґрунтовано вирішити такі питання: наскільки правильно розуміє обвинувачений зміст та суть висунутого обвинувачення; наскільки його показання співвідносяться з обставинами правопорушень, викладеними в обвинувальному акті, тощо. Практика засвідчує, що лише після допиту обвинуваченого можна встановити ті обставини, які перешкоджатимуть спрощенню процедури судового розгляду [6, с. 494].

Таким чином, у зв'язку із реформуванням кримінального процесуального законодавства України та впровадженням диференційованих форм спрощення кримінального процесу перед правозастосовниками постає завдання знайти оптимальний варіант співвідношення принципів законності і доцільності: будь-яке спрощення має відбуватися в рамках закону. Вчені і практики дійшли висновку, що суворе додержання всіх традиційних процесуальних вимог призведе до нескінченності процесу, великих фінансових витрат за відсутності позитивних наслідків.

Так, можна дійти **висновку**, що на багатьох етапах становлення сучасного кримінального процесу оптимізація судочинства була пов'язана зі скороченням його термінів, виключенням з процесу окремих стадій або їх структурних елементів, скасуванням окремих процесуальних інститутів та норм. При цьому в кримінальних провадженнях завжди повинні відображатися базові принципи і гарантії прав його учасників, які в тій чи іншій формі і надалі повинні бути збережені законодавцем при регламентації спрощеного порядку розгляду проваджень на досудовій та судовій стадіях кримінального процесу.

Отже, запровадження спрощеної форми кримінального судочинства без бюрократичної паперотворчості вбачається раціональним. У чинному КПК України закріплено ідею про спрощене досудове і судове слідство та особли-

вий порядок ухвалення судового рішення. Подібні кроки цілком логічні для проведення судової реформи і мають на меті максимально спростити процедуру кримінального провадження щодо окремих категорій правопорушень.

Бібліографічні посилання

1. *Власова Г. П.* Деякі питання участі прокурора у судовому розгляді кримінальних проваджень, що розглядаються у спрощеному порядку / Г. П. Власова // Матеріали V міжнародної науково-практичної конф., присв. 20-річчю Націон. академії правових наук України «Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики», 1 листопада 2013 р. – Одеса, 2013. – С. 233-235.
2. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / за ред. О. Л. Жуковської. – Київ : ЗАТ ВІПОЛ, 2004. – 960 с.
3. Звіт про боротьбу прокурора на три місяці 2013 р. / Офіційний сайт Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gr.gov.ua>.
4. Конституція України: прийнята на 5 сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К. : Юрінком, 1996. – 80 с.
5. *Костін М. І.* Окремі аспекти подолання протидії розслідуванню легалізації злочинних доходів на етапі закінчення досудового слідства / М. І. Костін // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : науково-практичний журнал. – 2005. – № 11. – С. 148-156.
6. Кримінальний процес України / за ред. Ю. М. Грошевого, В. М. Хотенця. – Х. : Право, 2000. – 480 с.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практ. коментар у 2-х томах / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – Т. 1. – 768 с.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практ. коментар у 2-х т. / Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – Т. 2. – 664 с.
9. Маляренко В. Т. До питання доктрини кримінальної юстиції в Україні / В. Т. Маляренко // Право України. – 2009. – № 2. – С. 14-19.
10. *Марітчак Т. М.* Проблеми визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню / Т. М. Марітчак // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 5. – С. 40-44.
11. *Миндагулов А. Х.* Пределы допустимости компромисса в борьбе с преступностью / А. Х. Миндагулов // Государство и право. – 2008. – № 9. – С. 86-90.
12. *Павлишин А. А.* Доцільність у кримінальному процесі України / А. А. Павлишин // Вісник прокуратури. – 2009. – № 2. – С. 81-84.
13. *Попелюшко В. О.* Ще раз про спрощену процедуру правосуддя / В. О. Попелюшко // Юридичний вісник України. – 2004. – № 37. – С. 22-24.
14. *Сокира Л.* Скорочений порядок судового розгляду кримінальних справ / Л. Сокира // Вісник прокуратури. – 2002. – № 4. – С. 35-39.
15. *Філін Д. В.* Угода про визнання вини та можливості її застосування у кримінальному судочинстві України / Д. В. Філін // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 1052-1058.

Власова Г. П. Упрощенное уголовное судопроизводство по действующему законодательству Украины. Анализируются нормы законодательства, регулирующие порядок упрощения уголовного судопроизводства Украины. Приведены аргументы в пользу введения института упрощенного уголовного судопроизводства в уголовном процессуальном законодательстве. Выделены формы упрощенного уголовного судопроизводства.

Ключевые слова: упрощенное уголовное судопроизводство, уголовные правонарушения, соглашение о признании вины, процессуальная экономия.

Vlasova G. P. Simplified criminal proceeding under current Ukrainian legislation. In the article the standards of legislation regulating an order of simplification of criminal legal proceeding of Ukraine have been analysed. Arguments in favor of introduction of institute of the simplified criminal legal proceeding in the criminal procedural legislation of Ukraine have been formulated.

The author has allocated forms of the simplified criminal legal proceeding of Ukraine as follows: а) simplified proceeding concerning criminal infractions; б) criminal proceeding based on agreements; в) simplified proceeding in form of private prosecution.

It has been concluded that such steps are logical for judicial reform and aimed at maximum simplifying the procedure of criminal proceeding concerning some categories of criminal offences.

Keywords: *simplified criminal proceeding, criminal offenses, plea of guilt, procedural economy.*

Надійшла до редакції 25.12.2014

Обушенко О. М.

доктор юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.163

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ФУНКЦІЇ ПРОКУРАТУРИ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Досліджено теоретичні та законодавчі положення щодо окремих аспектів розвитку діяльності прокуратури на стадії досудового розслідування. На підставі проведеного дослідження надано пропозиції щодо визначення функції, яку повинна здійснювати прокуратура на стадії досудового розслідування.

Ключові слова: *прокуратура, прокурор, нагляд прокуратури, функція прокуратури, досудове розслідування.*

Постановка проблеми. Реформа українського кримінального судочинства зумовила перегляд функціонального призначення прокуратури у кримінальному процесі, у тому числі й на стадії досудового розслідування. Насамперед це стосується питання, чи повинен прокурор виконувати загальнонаглядові повноваження на стадії досудового розслідування або ж, можливо, до його компетенції слід віднести виключно кримінально-процесуальну діяльність, а саме здійснення кримінального переслідування від імені держави.

Дискусія вчених-процесуалістів щодо питання, яку ж саме функцію повинна виконувати прокуратура на стадії досудового розслідування, не була вичерпана. Навпаки, прийняття у 2012 р. Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) надало привід щодо подальшого дослідження функції прокуратури, яку остання зобов'язана виконувати на стадії досудового розслідування.